

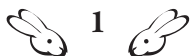
PRATARMĖ

Savo vištoms meluojantys gaidžiai? Svajojančios elnės? Susigėdę arkliai? Dar prieš porą metų tai laikyta fantazijomis, gyvūnų mėgėjų, kurie norėtų jaustis dar artimesni savo globotiniams, vizijomis. Toks pat buvau ir aš, nes visas mano gyvenimas prabėgo šalia gyvūnų. Nesvarbu, ar tai būtų viščiukas tėvų namuose, laikęs mane savo mama; mūsų kasdienybę linksmu mekenimu praskaidrinančios girininkijos ožkos ar miško žvėrys, kuriuos sutinku kasdien apeidamas valdas, – man vis kyla klausimas: kažin kas vyksta jų galvose? Ar išties yra taip, kaip ilgai teigė mokslas, kad tik mes, žmonės, juntame visą emocijų paletę? Gal tikrai kūrinija specialiai mums parėngė ypatingą biologinį kelią, ir tik jis vienintelis garantuoja įsisąmonintą, pilnatvišką gyvenimą?

Jei taip, ši knyga čia ir baigtusi. Juk jei žmogus būtų ypatinga biologinė konstrukcija, negalėtume lyginti jo su kitomis rūšimis. Empatija gyvūnams būtų beprasme, nes mes nė nenutuoktume, kas juose vyksta. Tačiau, laimei, gamta pasirinko taupųjį variantą. Evoliucija, panašiai kaip kompiuterio sistema, „tik“ atnaujino ir modifikavo tai, kas jau buvo. Kaip operacinėje sistemoje „Windows 10“ išlikusios jos pirmtakių funkcijos, taip ir mumyse veikia genetinės protėvių programos. Veikia ir visose kitose rūšyse, kurių genealoginiai medžiai per milijonus metų atsišakojo nuo šios linijos. Dėl to, mano supratimu, nebūna dviejų liūdesio, skausmo ar meilės atmainų. Aišku, gal ir perdėta sakyti, kad kiaulė jaučia taip pat kaip mes. Tačiau tikimybė, kad sužeista ji nepasijunta taip blogai kaip mes, artima nuliui. „Na jau, na jau! – turbūt šūktels koks mokslininkas. – Juk tai niekaip neįrodyta.“ Tikrai, to niekad ir nesugebėsime įrodyti. Kad jūs jaučiate taip pat kaip aš, irgi tėra tik teorija. Niekas negali pamatyti, kas vyksta kitame žmoguje, ar įrodyti, kad, pavyzdžiui, visiems 7 milijardams Žemės gyventojų adatos dūris sukelia tokį pat pojūtį. Vis dėlto žmonės gali savo emocijas išsakyti žodžiais, o jei apibendrinsime tai, kas išsakyta, didelė tikimybė, kad emocijų lygmenyje visi žmonės pasirodys panašūs.

Tad ir mūsų kalaitė Maksė, virtuvėje surijusi pilną dubenį kukulių, o paskui nutaisiusi nekalčiausią išraišką, buvo ne ėdri biologinė mašina, o gudri, miela šelmė. Kuo dažniau ir įdėmiau stebėjau augintinius ir

laukinius jų giminaičius miške, tuo daugiau atradau vien žmogiškomis laikomų emocijų. Ir ne aš vienas. Vis daugiau mokslininkų įsitikina, kad dažna gyvūnų rūšis turi nemažai bendra su mumis. Tikra meilė tarp varnų? Jau patvirtinta. Giminaičius vardais šaukiančios voverės? Seniai užfiksuota. Kur tik pažvelgsi, visur mylima, atjaučiama, mėgaujama. Turime tikrai nemažai mokslinių darbų šia tema – tiesa, paprastai jie aptaria mažą kokio nors aspekto dalį ir neretai parašyti sausai, tad vargu ar tinka smagiam skaitymui, o dar menčiau padeda suprasti. Todėl norėčiau pabūti jums vertėju, išversti į paprastą kasdienę kalbą įdomiausius rezultatus, sudėti paskirus dėlionės kibukus į paveikslą ir viską pagardinti savo paties stebėjimais. Viskas kartu pateiks mus supančių gyvūnų pasaulio vaizdą ir pamatysime ne bejausmius biorobotus, kuriuos valdo vien nekintamas genetinis kodas, o ištikimus padarus ir mielus šėliotojus. Kaip tik tokie jie ir yra – tuo įsitikinsite, pasižvalgę po mano valdas, užsukę pas mūsų ožkas, arklus ir triušius, bet ir netoli jūsų namų esančiuose parkuose ar miškuose. Eime?

MOTINOS MEILĖ IKI NUKRITIMO

- 12 Buvo karšta 1996-ųjų vasaros diena. Sode, po pavėsingu medžiu, mudu su žmona pastatėm baseinėlį pasiturkšti, kad turėtume kur atvėsti. Sėdėjau jame su abiem vaikais ir visi pasimėgaudami valgėm sultingus arbūzo laivėlius. Staiga akies krašteliu pastebėjau judėjimą. Kažkoks rūdžių spalvos gumuliukas šokčiojo link mūsų, vis trumpai stabtelėdamas. „Voverė!“ – entuziastingai šūktelėjo vaikai. Tačiau mano džiaugsmas labai greit virto rimtu susirūpinimu, nes po kelių žingsnių voverė virto ant šono. Aiškiai buvo ligota, o dar po kelių žingsnių (link mūsų!) ant jos kaklo pamačiau didelį gužą. Visa kas rodė, kad gyvūnėlis kenčia, gal net yra labai užkrečiamos ligos nešiotojas. Iš lėto, bet užtikrintai jis judėjo link baseinėlio. Kai jau ketinau vestis vaikus

toliau nuo vandens, situacija pavirto jaudinančia scena: guzas pasirodė esąs voveriukas – apsiautęs mamos kaklą kaip kokia kailinė apykaklė. Mama dėl to vos galėjo kvėpuoti, o tokioje kaitroje jėgų užtekdavo vos keliems žingsniams, paskui išsekusi voverė griūdavo ant šono ir stengdavosi vėl atgauti kvapą.

13

Mamos voverės rūpindamosi vaikais aukojasi. Iškilus pavojui jos tempia jaunikius į saugią vietą, kaip ką tik pasakotame epizode. Šitai pareikalauja išties daug jėgų, nes, nelygu vada, vieną po kito gali tekti pernešti net šešis šitaip įsikibusius į kaklą voveriukus. Nepaisant tokio rūpinimosi išgyvena tik nedidelė jų dalis, o apie 80 proc. nesulaukia pirmojo gimtadienio. Pavyzdžiui, dėl naktų: dieną ugniaspalviai vijurkai sugeba pasprukti nuo daugelio priešų, bet miegančių jų tyko mirtis. Juos pastveria medžių šakomis šmirinėjančios miškinės kiaunės. Šviečiant saulei piruetus tarp medžių kamienų išdarinėjantys vanagai ieško, ką čia skanaus suvalgius. Pamato voverę, ir įsisuka baimės spirale. Ją taip pažodžiui ir reikia įsivaizduoti. Mat voverė stengiasi pasprukti nuo paukščio į kitą kamieno pusę. Vanagas persekiodamas grobį skrenda kilpomis. Voverė žaibiškai nardo aplink kamieną, paukštis iš paskos, tad jiedu be paliovos sukasi spirale. Laimi mitresnis, paprastai tai būna smulkus žinduolis.

Tačiau daug piktesnė už visus medžiojančius priešus būna žiema. Ruošdamosi šaltajam metų laikui, voverės įsirengia lizdus. Jų lizdai – tai rutuliai tarp medžio

šakų. Kad galėtų pasprukti nuo nemalonių netikėtų svečių voverės letenomis suformuoja dvi angas. Lizdo karkasas statomas iš daugybės šakelių, viduje būstas išklojamas minkštomis samanomis – jos izoliuoja šilumą ir yra patogios. Patogios? Taip, gyvūnams komfortas irgi svarbus. Miegoti ant nugarą spaudžiančių šakelių voverėms nemalonu taip pat, kaip ir mums. O minkštas samanų čiuzinys garantuoja malonų miegą.

Pro savo kabineto langą vis matau, kaip iš mūsų pievelės pešami ir aukštyn į medžius nešami minkšti žolynai. Pastebiu ir ką kita: rudenį, vos pradėjus kristi ąžuolų gilėms ir bukų riešutams, gyvūnai renka maistingas sėklas ir už kelių metrų užkasa jas žemėje. Atsargos žiemai. Mat voverės nemiega tikru žiemos miegu, dienas jos leidžia ramiai snūduriuodamos. Energijos organizmui tada reikia mažiau, tačiau jis nepristabdomas, kaip kad ežių. Voverės vis prabunda ir pajunta alkį. Tada mikliai nusileidžia iš medžio ieškoti vienos iš daugelio maisto slėptuvių. Vis ieško, ieško, ieško. Iš pat pradžių linksma žiūrėti, kaip gyvūnėlis stengiasi prisiminti. Pakapsto vienur, pakasa kitur ir vis pritupia, tarsi norėdamas padaryti pertraukėlę ir pagalvoti. Bet kad labai sunku prisiminti: kraštovaizdis nuo rudens gerokai pasikeitė. Medžiai ir krūmai numetė lapus, žolė nudžiūvo, o neretai kaip maskuojanti balta vata viską būna padengęs sniegas. Man pasidaro gaila taip įnirtingai ieškančios voverės. Juk dabar gamta negailestingai atsijoja, ir didžioji dalis užmaršių voverių,

dažniausiai – tų metų prieauglis, nesulaukia kito pavasario, miršta iš bado. Paskui senuose bukų rezervatuose kartais randu kuokštelių sudygusių bukų. Bukų daigeliai atrodo kaip peteliškės ant neilgų stiebelių, paprastai jie dygsta po vieną. Kuokštus pamatysi tik ten, kur voverės pasidėjo riešutus ir jų nepasiėmė – dažniausiai dėl užmaršumo, kurio pasekmės, kaip jau pasakojau, būna lemtingos.

15

Be kita ko, voverė puikiai rodo, kaip mes skirstome gyvūnų pasaulį. Tamsios akių sagutės, išvaizdus minkštas nuraudęs kailiukas (būna jų rudų ir juodų) paverčia voverę mielu gyvūnu – mums, žmonėms, tas gyvūnas nekelia jokios grėsmės. Iš pamirštų požeminių saugyklų pavasarį sudygsta jauni medeliai, tad šiuos gyvūnėlius galima laikyti ir naujų miškų veisėjais. Trumpai tariant, voverė tikrai pelno daug simpatijų. Ir esame linkę nepastebėti, kad mėgstamiausias jų patiekalas – paukščių jaunikliai. O tokius grobuoniškus žygius irgi matau pro girininkijos langą. Voverei sliuogiant medžio kamienu aukštyn, pavasarį kyla didelis sujudimas senose pušyse prie kelio, kur peri nedidelė smilginių strazdų kolonija. Skraidydami aplink medžius, jie čerška ir plaka sparnais – taip stengiasi išvyti įsibrovėlį. Voverės – mirtini jų priešai, nes nesigraudindamos stveria vos apsiplunksnavusius jauniklius vieną po kito. Neapsaugo netgi uokasai, kuriuose lizdai įrengti, – liaunos voverių letenėlės su ilgais aštriais nagais išgriebia paukštelių ir iš gerai apsaugotų lizdų drevėtuose medžiuose.

Gal tada voverės ne geros, o blogos? Nei vienokios, nei kitokios. Dėl gamtos užgaidos jos žadina mumyse globėjiškus instinktus, taip sukeldamos teigiamas emocijas. Šios niekaip nesusijusios su gerumu ar naudingumu. Kita medalio pusė: mūsų irgi mylimų paukščių giesmininkų žudymas taip pat nėra blogis. Gyvūnai nori būti, jiems reikia maitinti jaunikius, šiems būtinas maistingas motinos pienas. Jei voverės baltymų poreikį tenkintų kopūstinių baltukų vikšrais, mes tuo žavėtumėmės. Tuomet mūsų emocijos būtų vien teigiamos, nes tie kenkėjai trukdo auginti daržoves. O juk kopūstinių baltukų vikšrai – irgi jaunikliai, šiuo atveju drugių. Vien todėl, kad drugių mažyliai – vėlgi atsitiktinai – mėgsta tuos augalus, kuriuos ketinome valgyti mes patys, jų žudymas dar nebūtų geras darbas gamtai.

Voverėms mūsų skirstymas nėra motais. Joms rūpi tik tai, kad išliktų pačios, kad gamtoje išliktų jų rūšis ir kad, svarbiausia, būtų smagu gyventi. Tačiau grįžkim prie motinos meilės: negi raudonspalviai vijurkai tikrai ją jaučia? Ir ar ji tokia stipri, kad palikuonys svarbiau už gyvybę? Ar tikrai ne vien dėl plūstelėjusių į kraujagysles hormonų atsiranda nuo seno užprogramuotas rūpinimasis palikuoniais? Mokslas linkęs tokius biologinius procesus nuvertinti iki neišvengiamų mechanizmų. Prieš paženklindami voveres ir kitas rūšis tokia etikete, pažvelkime į žmogaus motinos meilę. Kas vyksta mamos organizme, kai ant rankų ji laiko kūdikį? Ar motinos meilė įgimta? Mokslo atsakymas: ir taip, ir ne.

Įgimta ne meilė, o tik tai, ko būtinai reikia jai atsirasti. Prieš gimimą organizmas išskiria hormoną oksitociną ir dėl jo ryšys sustiprėja. Be to, į apykaitą patenka nemaži endorfino kiekiai, taip numalšinamas skausmas ir baimė. Šis hormonų kokteilis kraujyje lieka ir po gimdymo, tad kūdikį pasitinka nenuvarginta sunkumų, gerų emocijų apimta mama. Žindymas krūtimi toliau skatina oksitocino gamybą, tad motinos ir vaiko ryšys stiprėja. Panašiai būna ir daugeliui gyvūnų rūšių, kad ir ožkoms, kurias mūsų šeima laiko prie girininkijos (beje, jų organizmas irgi gamina oksitociną). Jos pradeda susipažinti su ožkiukais nulaižydamos naujagimių gleives. Ši procedūra sustiprina ryšį, be to, motinai švelniai mekenant jaunikliai atsako aukštais, plonais balseliais ir ožka juos įsidėmi.

17

Tačiau vargas, jei gleivių procedūra nepavyksta! Mūsų nedidelės kaimenės ožkos vaikuojasi atskirame garde, kur būna ramiau. Gardo duryse yra nedidelis plyšys virš žemės, per jį sykį praslydo ką tik gimęs itin smulkus ožkiukas. Kol mes tai pastebėjome, prabėgo nemažai brangaus laiko ir gleivės spėjo išdžiūti. Pasekmė: mama ožka, kad ir kaip stengėmės, ožkiuko nepripažino, taigi motinos meilė nebeprabudo. Žmonėms neretai būna panašiai: jei ligoninėje ką tik gimę kūdikiai ilgesniam laikui atskiriami nuo motinų, didėja tikimybė, kad motinos meilė neatsiras. Tiesa, tas praradimas nebus toks didelis ir dramatiškas kaip ožkoms, mat žmonės motinos meilės gali išmokti, jie nėra

priklausomi vien nuo hormonų. Antraip vargu ar būtų įmanomas įvaikinimas, kai nebiologinės motinos ir vaikai susitinka po gimdymo praėjus ne vieniems metams.

18 Tad įvaikinimas – pats geriausias būdas patikrinti, ar motinos meilės galima išmokti ir ar ji nėra vien instinktyvus refleksas. Tačiau prieš leisdamasis aptarinėti šį klausimą norėčiau papasakoti, kokie būna instinktai.